

УДК 371.032

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНІХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Паньків Л. І.

У статті актуалізується проблема формування художніх орієнтацій старшокласників. Розглянуто особливості мистецького навчання учнів старшого шкільного віку в умовах позашкільної освіти.

Визначено сутність категорії "художні орієнтації". Окреслено методологічні підходи до формування художніх орієнтацій учнів у процесі їх позашкільної діяльності. Забезпечення зорієнтованості учнів у духовному просторі розглядається як пріоритетне завдання вчителя.

Ключові слова: мистецьке навчання, художні орієнтації, методологічні засади, старшокласники, позашкільна навчальна діяльність.

В статье актуализируется проблема формирования художественных ориентаций старшеклассников. Рассматриваются особенности художественного обучения учащихся старшего школьного возраста в условиях внешкольного образования. Определена сущность категории "художественные ориентации". Очерчены методологические подходы к формированию художественных ориентаций учащихся в процессе их внешкольной деятельности. Обеспечение ориентации учеников в духовном пространстве рассматривается как приоритетное задание учителя.

Ключевые слова: художественное обучение, методологические основы, старшеклассники, внешкольная учебная деятельность.

The article actualizes the problem of senior schoolchildren's artistic orientations formation. The peculiarities of senior schoolchildren's art training in extracurricular school environment are considered. The essence of the category "artistic orientations" is defined. Methodological approaches to the formation of schoolchildren's artistic orientations in their extracurricular activities are outlined.

Senior school age is a difficult period, a transitional stage between childhood and adulthood. Artistic education helps the schoolchildren to define themselves in the world. Art provides an opportunity to feel the spiritual space of many generations. The artistic orientation gives the pupil an opportunity to actively perceive and evaluate works of art. The artistic orientation contributes to the activation of the schoolchildren's artistic activity. School program has extremely insufficient hours in art teaching of senior pupils. The extracurricular educational work, art groups, art associations and clubs, esthetic schools, libraries, theaters, museums and other social institutions provide much more opportunities for pupils in understanding the infinite world of art.

The mentioned methodological approaches are important in the development of specific methods and pedagogical techniques of forming artistic orientations of pupils of high school age. This complex process requires specifying the forms and methods of teaching and further research work.

Key words: artistic education, artistic orientations, methodology, methodological approaches, senior pupils, extracurricular educational activity.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного постіндустріального суспільства загострює необхідність звернення до проблем духовності людини. Унікальні можливості формування духовного світу особистості має мистецтво. Саме мистецтво є ініціацією у вимір універсальних духовних цінностей. Як складна специфічна форма пізнання світу мистецтво створює, зберігає, транслює, акумулює духовний досвід багатьох поколінь у художніх образах і через них впливає на свідомість людини. Тож саме з мистецькою освітою пов'язуються перспективи формування духовності підрастаючого покоління.

Сучасний етап розвитку мистецької освіти в Україні характеризується активним пошуком шляхів її модернізації, нових форм і методів навчання молоді, адже "саме мистецтво покликане відтворити цінність буття людини, протистояти руйнаціям технократичного мислення, вузькому підходу до усвідомлення сенсу людського буття з позицій бездушного практицизму і утилітаризму" [1, с. 45].

Мистецька освіта, актуалізуючи цінності культури, орієнтує особистість, що навчається, до відповідності соціальним нормам та ідеалам, визначає вектор особистісного саморозвитку, духовного зростання. Тож особливої уваги потребує мистецьке навчання старшокласників, адже це є вік, коли загострюється проблема самовизначення, активно формується особистість, її внутрішній світ, життєві цінності та ідеали.

Вчені-дослідники, які розробляють різні напрямки сучасної вітчизняної мистецької освіти (В. Бутенко, Л. Масол, Н. Миропольська, Г. Ніколаї, О. Отич, Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Сотська, О. Щолокова та інші), одноставно підкреслюють необхідність особистісної спрямованості мистецького навчання та пріоритетність емоційного аспекту пізнання художнього змісту мистецьких творів. Однак, повноцінне сприймання мистецтва регулюється *потребою* реципієнта у спілкуванні з художніми образами, що в свою чергу загострює питання вибіркового ставлення особистості до художньо-естетичних цінностей, усвідомлення власних неповторних переживань емоційного змісту художніх творів, індивідуального оцінювання художніх образів. Це зумовлює важливість ціннісних установок у спілкуванні з мистецтвом, які тісно пов'язані з його різновидами (музика, образотворче мистецтво, хореографія, література, театр та ін.), певними напрямками (жанровими, стильовими тощо), художньою діяльністю загалом.

Такі ціннісні установки забезпечуються *художніми орієнтаціями* особистості як усвідомленим вибіркоким ставленням до художніх образів мистецтва, їх переживанням та оцінюванням, що, в свою чергу, актуалізує художні потреби, інтереси, ідеали, уподобання. Тож важливим завданням мистецької освіти є формування **художніх орієнтацій** старшокласників, оскільки цей феномен забезпечує особистісний акт художнього сприймання, пізнання духовних цінностей, визначення їх як певних смислоутворюючих засад життя.

Мета статті полягає у визначенні методологічних засад формування художніх орієнтацій старшокласників в умовах позашкільної навчальної діяльності, оскільки методологія виступає основою для розробки методів як системи способів пізнавального процесу, зокрема у навчанні мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Старший шкільний вік – це складний період, що вважається перехідним етапом між дитинством та дорослістю. В цей час (14–18 років) учень починає розглядати теперішнє з огляду на майбутні перспективи, задумуватись над питаннями пошуку смислу свого життя та шляху власного самовизначення.

Старшокласник пізнає навколишній світ та відкриває свою унікальність у ньому. Ущільненням такого світу, а разом з тим і ґрунтом для самотворення особистості старшокласника великою мірою є мистецтво. Тож не випадковим є прагнення школярів залучатися до музики, танцю, образотворчого мистецтва, що досить часто призводить до їх участі в неформальних об'єднаннях молодіжної субкультури. Тому вкрай важливим завданням учителя є забезпечення *зорієнтованості* учнів у безмежному духовному просторі високохудожніх творів, у дивовижному світі художніх образів різних видів мистецтва, що відтворюють багатовіковий естетичний досвід багатьох поколінь, спрямовують учнів на досягнення духовної краси і моральної сили людини, до усвідомлення сенсу буття.

Спілкування з високим мистецтвом забезпечує молодій людині на високому чуттєвому рівні пізнання та усвідомлення глибини цінностей Людини, її ставлення до навколишнього світу. Тож пріоритетним напрямком мистецького навчання старшокласників має бути *особистісна спрямованість*, суб'єктивна емоційність аспекту пізнання художнього змісту мистецьких творів. Такий ракурс навчання забезпечує сприйняття мистецтва у розумінні особистісної значущості для індивіда.

Для визначення старшокласником своїх власних мистецьких пріоритетів, перш за все, необхідна допомога вчителя у формуванні художніх орієнтацій, що

створюють змістовий бік спрямованості особистості до вивчення різноманіття мистецтва і виражають внутрішню характеристику особистісного ставлення до художніх образів, зумовлюють прагнення до художньої діяльності. Даний феномен актуалізує художні та естетичні цінності мистецтва, надаючи особистісної значущості. Феномен "художні орієнтації" ми розглядаємо як систему установок, що зумовлюється певними цінностями особистості і виражається у здатності до цілісного усвідомлення, переживання, оцінювання мистецтва, а також готовності до художньої діяльності.

Шкільними програмами відведено вкрай недостатньо годин на мистецьке навчання учнів старших класів. Значно більші можливості для старшокласника у пізнанні безмежного світу мистецтва надають позашкільні форми навчальної роботи: мистецькі гуртки, творчі об'єднання, клуби за місцем проживання, клубні заклади, центри дозвілля, школи естетичного виховання, бібліотеки, театри, музеї та інші соціальні інституції. Звісно, позашкільна освіта здійснюється на добровільних засадах, диференційовано, відповідно до індивідуальних можливостей, інтересів, нахилів, здібностей та запитів дітей та молоді. Позашкільна освіта має величезний потенціал для художньо-естетичного розвитку учнів, зокрема для забезпечення їх орієнтацій у мистецтві. Однак, при цьому важливим є визначення методологічних засад формування мистецьких орієнтацій старшокласника як ключових позицій їх мистецького навчання.

Науково-методологічні дослідження останніх років (Т. Бодрова, А. Козир, О. Отич, С. Соломаха, О. Щолокова та ін.) все більш зосереджуються на визначенні методологічних підходів мистецького навчання учнів.

У контексті формування художніх орієнтацій старшокласників в умовах позашкільної освіти доцільно виокремити такі основні *методологічні підходи*:

1) *Культурологічний підхід* наповнює мистецьку освіту культурними смислами, орієнтує навчальний процес на широке ознайомлення старшокласників з культурними цінностями мистецтва, спонукання учнів до пізнання різних художніх напрямків та різновидів мистецтва, систематичного збагачення і розширення мистецького досвіду як засобу формування власної особистісної культури. У контексті культурологічного підходу мистецька освіта постає як продукт культури, результат культурно-історичного розвитку людства, а вчителі та учні не тільки як споживачі, а й як творці культури.

2) *Синергетичний підхід* полягає забезпеченні цілісності навчального процесу відповідно до трансформації соціокультурного контексту. Він змушує брати до уваги тяжіння особистості до неперервного саморозвитку, враховувати її потужний варіативний евристичний потенціал, що забезпечує художньо-освітній саморух. Підхід акцентує увагу на узгодженість взаємодії частин при створенні структури художніх орієнтацій як цілого. Тому у контексті формування художніх орієнтацій особистості розуміється процес її самоорганізації у вивченні мистецтва, що призводить у результаті дії когнітивної, емоційної та діяльнісної підсистем до утворення складніших структур усєї системи означеного феномена.

3) *Аксіологічний підхід* передбачає спрямування мистецької освіти, зокрема процесу формування художніх орієнтацій старшокласників, на засвоєння цінностей. Мистецтво залучає людину до естетичних і художніх цінностей, примушує її переживати та усвідомлювати ці цінності лише за умови самовизначення в цих цінностях, "переробки" їх у власній душі. Повнота сприймання та засвоєння художніх і естетичних цінностей мистецтва залежить від контакту з чуттєвою сферою реципієнта. Однак емоційність переживання художнього образу повною мірою зумовлена особистісним ставленням реципієнта до нього. Звісно, вибірковість ставлень до художніх образів формується на основі досвіду спілкування з художніми творами, орієнтацій у царині мистецтва, поінформованості щодо його різновидів, жанрів і стилів, що є основою формування мистецьких орієнтацій особистості.

4) *Гедоністичний підхід* акцентує роль естетичної насолоди у вивченні мистецтва, що є особливо важливим в умовах позашкільного навчання учнів. Відчуття краси, переживання гармонії, досконалості, усвідомлення прекрасного як духовного піднесення – неодмінні характеристики художніх орієнтацій. Поза

гедоністичним ставленням процес формування художніх орієнтацій неможливий, як і повноцінне сприйняття художніх творів, різновидів мистецтва.

5) *Особистісно орієнтований підхід* сприяє розвитку світоглядних диспозицій індивіда, формуванню власних ціннісних орієнтацій, оскільки дозволяє максимально задіяти структуру життєвих смислів особистості, створює умови для самоорганізації власного внутрішнього світу.

6) *Комунікативний підхід* у формуванні художніх орієнтацій як один із системоутворюючих чинників моделі мистецької освіти загалом орієнтує на оволодіння принципами, нормами, способами, уміннями міжкультурної комунікації на засадах суб'єктності та діалогу, толерантності та емпатії, критичного мислення й ціннісної інтерпретації художніх текстів. У зв'язку з цим увага фокусується на взаємозв'язках між суб'єктами художнього спілкування як джерела духовного збагачення, естетичного удосконалення.

7) *Діяльнісний підхід* до формування художніх орієнтацій визначає сферу практичної творчої діяльності особистості, реалізації її творчих можливостей.

8) *Компетентнісний підхід* переносить акценти у формуванні художніх орієнтацій із засвоєння мистецької інформації на формування комплексу відповідних компетентностей. Всі результати мистецької освіти мають забезпечити готовність особистості до самостійної художньої діяльності, тобто мистецьку компетентність.

9) *Герменевтичний підхід* (від гр. *hermeneutikos* – роз'яснюю) відкриває можливості для формування суб'єктивних суджень про явища, хід подій та їхні закономірності. Розуміння змісту, сутності художнього твору є одним з найважливіших і специфічних процесів у взаємозв'язках людини з мистецтвом. Оскільки осягнення художнього твору є результатом співвідношення того, що пізнається, і того, хто пізнає, він завжди зумовлює відмінності в його розумінні та оцінці, що виявляється у відмінностях його інтерпретації.

10) *Феноменологічний підхід* підкреслює, що художній твір переживається людиною більш реально, якщо вона сама шукає смисл художнього твору і цей смисл у нього вкладає, а не отримує його від іншого. Це акцентує суб'єктивний смисл художніх орієнтацій. Система феноменологічних редуцій вводить і учня і викладача в специфічну сферу "життя смислу" – трансцендентної свідомості, яка перетворюється на універсальне поле феноменологічних рефлексій, тобто смисл художнього твору сприймається через своє власне поле свідомості. Інакше художнє явище залишається не пережитим, усвідомленим, а лише поіменованим.

Висновки. Окреслені методологічні підходи (*культурлогічний, синергетичний, аксіологічний, гедоністичний, особистісно орієнтований, комунікативний, компетентнісний, діяльнісний, герменевтичний, феноменологічний*) становлять концептуальну основу осмислення процесу формування художніх орієнтацій старшокласників, визначають сутність мистецького навчання учнів в умовах позашкільної освіти.

Означені методологічні підходи мають важливе значення у розробці спеціальних методик і педагогічних технологій формування художніх орієнтацій учнів старшого шкільного віку. Однак цей складний процес потребує конкретизації форм і методів педагогічної роботи, а отже – подальшої пошукової роботи.

Література

1. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Галина Микитівна Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
2. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / Оксана Петрівна Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
3. Шевченко Г. П. Духовність та духовна культура особистості / Галина Павлівна Шевченко // Шевченко Г. П. Формування духовної культури учнівської молоді засобами мистецтва : монографія. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. – С. 3–38.